

EESTI LOODUS

**Loodus
valmistub
talveks:
kas rännata lõunasse
või jääda siia?**

**Kas inimene magab talveund?
Loomade talvetagavarad
Linnajões ja Pakamägi**

ISSN 0131-5862 (trükiis)
ISSN 2228-3692 (võrguväljaanne)

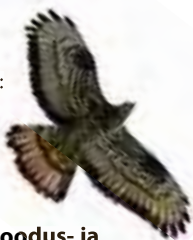
9 770131 586018

71. aastakäik Nr 10, oktoober 2020

www.eestiloodus.ee

2 Toimetaja veerg: Piret Pappel**3 Sõnumid****11 EL küsib: vastavad Sigrid Soomlais ja Helen Akenpärg****14 Kuidas jõuavad linnud oma talvituskohta ja kevadel tagasi?**

Tarvo Valker selgitab linnurände mõistatusi: kuidas nad teavad, millal on õige aeg minna ja mismoodi nad leiavad õige tee?

24 Tegutse teadlikult: Loodus- ja tervisesäästlikud kütmisvõtted
Martin Tikk annab ahjukütmise juhiseid: võimaluse korral tuleks puud panna risti ja süüdata pealtpoolt**26 Sügisel on suve silmad ja talve hambad**

Marju Kõivupuu meenutab sügisega seotud rahvatarkusi ning jõuab välja vananaistesuve ja uuema folkloorini

30 Toitu varuv lind vajab nutti
Marko Mägi kirjeldab siin talvituvate lindude talvevarusid, mida ja kuidas talletatakse, mil moel need üles leitakse või teistelt ära näpatakse**34 Miks on taimedel vaja talveks valmistuda?**

Pille Mänd selgitab võimalusi, kuidas taimed saavad talve üle elada ja pärast talvitumist kevadel uuesti tärgata

38 Sada rida Eesti loodusest: Kiudpilved kui peene sulega kirjutatud araabia kiri.
Vootele Hansen**40 Üks Eesti paigake:**

Härjaoja vesi härja janu pesi
Juhani Püttsepp viib lugeja Ida-Virumaale Muraka raba servale, kus härgade kunagine tööpanus on säilinud kohanimedes ja -pärimustes

42 Poster: Richard Viidalepp**44 Intervjuu: Aju tahab talveunne. Psühholoog Aija Kalaga vestelnud Juhan Javois****50 Matkarada: Pakamägi meelitab****geoloogia- ja pärimushuvilisi**

Elen Rekand kirjeldab Raplamaal Raikküla lähedal asuvat kõrgendikku, mis muidu tasasel maal on pärvinud tähelepanu juba ammustest aegadest

54 Loodusmaja: Sügis kutsu suuri ja väikesi loodusesse

Piret Pappel vahendab kogemusi, mida lastega sügisese looduses ühiselt ette võtta

56 Mustjõe oja Tallinna kaardil

Tiia Pedusaar jätkab linnade veekogude tutvustamist Tallinna Mustjõe ojaga, mis praegusel ajal voolab suures osas kahjuks kaetuna

60 Mõnda uuematest ilmarekorditest

Ain Kallis jagab uudiseid uute ilmanähtuste kohta, millest omapäraseim on maailmas ilmselt seni registreeritustest pikim välk

62 Krookusnarmik on Eestis tagasi

Sulev Järve on leidnud haruldast seent viiest kohast õunapuudelt; viimase ajani oli liiki peetud Eestist kadunuks

64 Biometaanitootmine – loodushoidliku praktilise ringmajanduse näide

Kadri Penjam tutvustab rohegaasi, taastuvkütust, mida 2018. aastast on toodetud ka Eestis

67 Nuputa: ülesandeid bioloogia- ja geograafiaolümpiaadidelt**68 Uus hübriidne orhideetakson Eestist: xDactyloдения palustris**
Rainar Kurbel kirjeldab uut käpalist, perekondadevahelist hübriidi – tihe- daoelise käoraamatu ja kahkjaspunase sõrmkäpa hübriidi**70 Raamatud****72 In memoriam:**

Lea Sögel
Eino Tomberg
Helve Raik
Avo Roosma

74 Kroonika**78 Mikroskoop****79 Ristsõna****80 Ajalugu, sünnipäevad**

Foto: Karl Adami

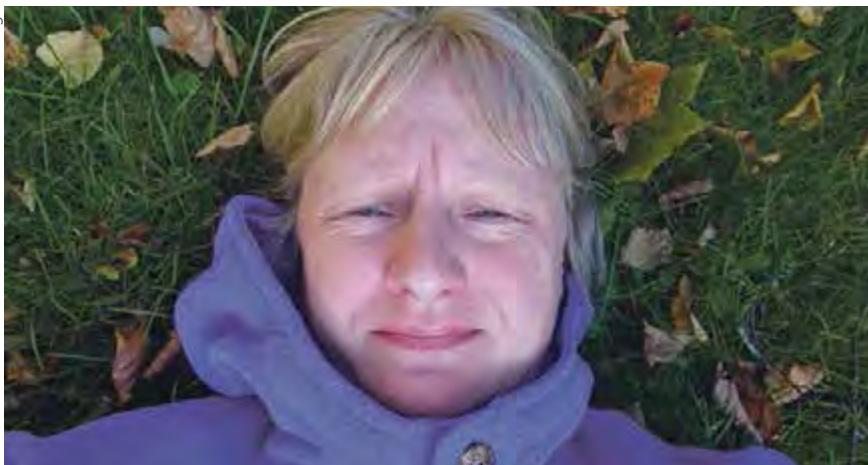
Foto: ERM

Foto: Tobias Hämmer / Pixabay

Foto: Sulev Järve

Looduse vastu ei saa, ega peagi saama

Nende ridade kirjutamise ajal on astronoomiline sügis kestnud mõned tunnid. Sügis algas suvise soojaga, ometi olid üleminekuaja märgid juba siis näha. Lehti langes, öhtud olid pimedad. Vaikselt hakkas ligi hiilima see, mida kutsutakse sügispimedaks ajaks või kaamoseks.

Meie keelde on see sõna jõudnud soome keele kaudu. Soomlased on selle saanud põhjasaamidelt, kes kasutavad sügistalve kohta sõna *skabma-aige*, saamikeelne sõna omakorda on pärit norralastelt. Norra keeles on väljend *skamtid* (*skam* 'lühike' + *tid* 'aeg'). Just nii selgitab sõna teket eesti keele instituudi keeleveeb.

Viivi Luik on enese kohta öelnud, et ajast, mil ta sai lugemise selgeks, on ta maailma näinud sõnana. Ja tõenäoliselt mõjutab sõna seda, kuidas me maailma tajume. *Lühike aeg* kõlab leebemalt kui *kaamos* ja annab lootust. Päevad on küll lühikesed, kuid valgusenappus kestab ainult mõned kuud. Selleks ajaks tuleb lihtsalt korralikult valmistuda. Loomad saavad sellega enamasti hästi hakkama.

Olen juba paaril sügisel jälginud Alaskal asuva Katmai rahvuspargi loodusharidusüritust „Paksu karu nädal“ (*Fat Bear Week*), mille peakingelased on rahvuspargis Brooks'i jõel toituvad karud. Rahvuspargi töötajad

postitavad veebi pilte karudest, kes on end lõhekalast ülpaksuks söönud. Vaatajad otsustavad veebihääletusel, milline karu on kogunud taliuinakuks kõige korralikuma rasvavaru.

Inimene kobab siiani pimeduses ega tea, kas põhja pool elavatel inimestel on mingeid kohastumusi, mis aitaksid just vaimul kaamosega hakkama saada. Seepärast tasub ennetavalt tegutseda ja teha meeldivaid asju, näiteks käia looduses ja meisterdada midagi koos lastega. Näpunäiteid leiab ka sellest ajakirjanumbrist.

Seekordses intervjuus on samuti kõne all kaamos ja vaimne tervis. Ka psühholoog Aija Kala oletab, et sügisel selgusel ja jõuetusel võib evolutsiooniliselt olla oma otstarve. Pika ajaloo jooksul ei ole ju inimliigil külmal aastaajal olnud käepärast tänapäevaseid mugavusi.

Nii püüabki aju jõuetu enesetunde kaudu suunata meid kunagises kontekstis väga mõistlikult käituma: väljas on külm ja pime, palju ohte – säästa parem ressursse, püsi pigem koopas. Aija Kala sõnul peame õppima, kuidas kohandada oma loodusest antud reaktsioonid kõige mugavamalt tänapäeva oludega. Kasu võib olla teadmisesest, et sügise hakul ligi hiiliv jõuetus on midagi, mille oleme pärinud oma väga kaugetelt esivanematelt.

Piret Pappel

EESTI LOODUS

71. aastakäik Nr 10, oktoober 2020

Toimetuse aadress:

Baeri maja, Veski 4, 51005 Tartu
e-post eestiloodus@loodusajakiri.ee

Peatoimetaja **Toomas Kukk**
742 1143, toomas.kukk@loodusajakiri.ee

Toimetaja **Juhan Javois**
5661 0851, juhan.javois@loodusajakiri.ee

Toimetaja **Katre Palo**
(lapsehoolduspuhkusel)
katre.palo@loodusajakiri.ee

Toimetaja **Piret Pappel**
piret.pappel@loodusajakiri.ee

Keeletoimetaja **Monika Salo**
monika.salo@loodusajakiri.ee

Küljendaja **Raul Kask**
raul@ww.ee

Väljaandja: MTÜ Loodusajakiri

Endla 3, Tallinn 10122, 610 4105
www.loodusajakiri.ee
www.facebook.com/eestiloodus

Tegevjuht, reklaam: **Riho Kinks**
508 6690, riho.kinks@loodusajakiri.ee

Turundusjuht: **Mariliis Kesküla**
501 0119, mariliis@loodusajakiri.ee

Tellimine: www.tellimine.ee/loodusajakirjad
617 7717, tellimine@expresspost.ee

Ajakiri ilmub keskkonnainvesteeringute keskuse toetusel

KESKKONNAINVESTEERINGUTE
KESKUS

© MTÜ Loodusajakiri, Eesti Loodus®, 2020

Summaries of some articles can be found at our web site www.eestiloodus.ee

Trükitoode
4041 0820

PEFC sertifitseeritud

Käesolev toode on pärit säästvalt majandatud metsast ja kontrollitud allikatest

www.pefc.ee

Trükitud trükikojas Printall

